

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17220074>

Mamajonov Soyibjon Halilovich

Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti maxsus tayyorgarlik sikli dotsenti.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Amir Temur harbiy san'atini O'rta Osiyo tarixshunosligida o'rganilishi haqida qisqa yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O'rta maxsus ta'lim muassasalari talabalariga harbiy san'at sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo'ljallangan.*

Kalit so'zlar: *Amir Temur davri, XV-XX asr tarixchilari, Chig'atoy ulusi, Zafarnoma, Movarounnahr, Nizomiddin Shomiy, Shamsiddin Kulol, Tug'luq, Ibn Arabshoh, Samarqand.*

Аннотация: *В статье кратко рассматривается изучение военного искусства Амира Темура в среднеазиатской историографии. Данная статья призвана познакомить студентов высших и средних специальных учебных заведений с секретами военного искусства.*

Ключевые слова: *эпоха Амира Темура, историки XV-XX вв., улус Чигатай, Зафарнама, Мовароуннахр, Низамиддин Шами, Шамсиддин Кулол, Туглук, Ибн Арабшах, Самарканд.*

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi 267-sonli qarorining 2- bobida ko'rsatilgan yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy vazifalaridan kelib chiqib, ulug' ajdodlarimizning boy ma'naviy merosi, Amir Temurni jahon sivilizatsiyasi hamda harbiy san'at rivojiga qo'shgan hissasini yoshlar o'rtasida keng targ'ib etish maqsadida ushbu maqolani yozishga qaror qildik.

O'zbek davlatchiligida asosiy o'rin egallagan davlatlardan birining asoschisi buyuk sarkarda Amir Temur davri tariximizning yorqin yoritilgan davrlaridan biridir. Bu davrga taluqli bo'lgan ma'lumotlar, rivoyatlar ko'p. Bularning bir qismi A.Temur davrida yozilgan bo'lsa, qolganlari keyingi davrlarda yozilgan. Amir Temur davriga oid ma'lumotlarning aksariyati o'sha davrda va

keyingi davrda yashagan mualliflarning qalamiga mansub bo'lib, Sharq

qo'lyozmalari nomi bilan ma'lumdir. Bizning kunlargacha yetib kelgan tarixiy asarlarning asosiy mazmunini eng avvalo, A.Temurning harbiy yurishlarini tavsiflash tashkil etadi.

XV-XX asr tarixchilari va adabiyotchilarining ko'plab asarlari A.Temurning shaxsi va sarkardalik faoliyatiga bag'ishlangan. V.V.Bartold ta'kidlaganidek, A.Temur davri tadqiqotchisi "ma'lumotlarning kamligidan emas, ko'pligidan qiynaladi. Chunki ular ko'plab

kutubxonalarga sochilib ketgan, ular avvalo tanqidiy nuqtai nazardan qarab chiqishni va nashr etishni taqazo etadi". V.V.Bartoldning bu fikri hozir o'z kuchini yo'qotgan chunki bugungi kunda elektron tarzda kitoblarini topish mumkin.

Chig'atoy ulusining Movarounnahr qismida Chingiziylarning so'nggi vakili xon Qozog'on hukmronlik qildi. Lekin Qozog'on ham ov paytida mo'g'ul xoni Tug'luq A.Temurning yo'l-yo'rig'i bilan uning no'yonlaridan biri tomonidan tezda o'ldirildi. Qozog'onni o'ldirishda, Xuttalon hokimi Kayxusrav ham ishtirok etadi. Uning o'limidan so'ng Movarounnahrda kuchli hukmdor yo'q edi.

Movarounnahrda yildan-yilga vaziyat og'irlashib borardi. Shuning uchun ham O'rta Osiyo 1360 va 1361 yilda Mo'g'ulistonda Tug'luq A.Temur

yurishlarining qurboni bo'ldi. Rasmiy manbalarda A.Temur haqidagi ma'lumotlar faqat Tug'luq A.Temurning ana shu yurishlari atrofida berilgan, xolos. Garchi, O'zbekiston xalqlari tarixi tarixshunoslari ichida rasmiy manbalarda A.Temurning bolaligi va yoshligi haqida ma'lumotlar yo'q» degan fikr mavjud bo'lsa-da, bu unchalik to'g'ri emas. Negaki, qo'lyozma xazinalarida noma'lum muallifning «A.Temurnoma» nomli kitobi saqlanadi. Bu kitobda barlos qabilasi va uning yo'lboshchisi Xoji Barlos haqida, A.Temurning bolaligi, yoshligi hamda uning hokimiyat yo'lidagi dastlabki qadamlari haqida salmoqli ma'lumotlar bor.

Ibn Arabshoh ma'lumotlaridan ko'rinadiki, A.Temurning otasi Turag'ay xudojo'y musulmon bo'lgan, u olim va darveshlarning, ayniqsa shayx Shamsiddin Kulor (Kulol)ning do'sti bo'lgan. Bu taqvodor zotning xoki Go'ri Amir maqbarasiga qo'yilgan yoki ko'chirilgan, A.Temurning yangi diniy maslahatchisi hamda homiysi Sayd Baraka umrining oxiriga qadar A.Temurning maslahatgo'yi va ma'naviy padari bo'lib, A.Temur Xorazmga yurish qilganda ham ishtirok etadi.

Amir Temur o'z davrining buyuk sarkardalar tamonidan hurmat va ezozda bo'lgan o'qimishli insonlaridan edi. Agar Chingizxon umrining oxirigacha mo'g'ul tilidan boshqa tilni bilmay o'tgan bo'lsa, A.Temur o'zining ona tili bo'lgan turk tilidan tashqari, forsiyni ham yaxshi bilgan va bu tilda olimlar bilan suhbatlar qurgan, o'z saroyida tez-tez bo'lib turadigan «qissaxonlik» lardan olgan tarixiy bilimlari bilan hatto olimlarni hayratda qoldirgan. Shuning uchun ham jahonda taniqli bo'lgan sharqshunos V.B.Bartol'd A.Temurni shunday ta'riflaydi: «U shaxmat o'yiniga qiziqar va bu sohada yuqori darajaga erishgan; islom dini ta'limotining negizlarini shu darajada yaxshi bilardiki, diniy munozaralarni kuzatib borishi va ularda bemalol ishtirok etishi mumkin bo'lgan. Bularning hammasi uning harbiy muvaffaqiyatlariga ham yordam bergan». Tabiiyki, A.Temurning tarix sohasidagi bilimlari o'tmishdan misollar aytib, o'z jangchilarini ruhlantirishga yordam berar edi. Shuning uchun ham ulkan harbiy kuchlar unga so'zsiz ishonar va o'ta sodiq edi.

Amir Temur harbiy san'atni chuqur o'zlashtirishida albatta o'zidan oldingi sarkardalarning jang maydonidsa erishgan g'alabalari sabablarin o'rganib chiqqan bo'lishi kerak. Masalan qadimda Kanna jangidagi Gannibal tamonidan qo'llanilgan "oz sonli qo'shin

bilan bilan dushmanning ko'p sonli qo'shinlarini qurshab olib yakson qilish" kabi taktikadagi yangi usulni ham bilgan bo'lishi kerak. Ayniqsa Gannibalning o'sha jangdagi kuchli qanotlarini yashirishi va bu hiyla natijasida kuchli qanotlari zarbalari natijasini dushmanni qurshab olgani Amir Temurni Qundurchadagi jangida ham To'htamishhonni qo'shinini qanotlaridan zarba berib sarosimaga tushurgan bo'lishi kerak.

Amir Temurni Qundurchadagi jangni oldindan rejalashtirgani va undagi barcha manyovrlarni sarkardalari bilan oldindan rejalatirgan va hamkorlikni metindek intizom bilan uyg'unlashtirgan bo'lishi kerak. Bejizdan bugungi kunda barcha harbiy bilim yurtlarida uning harbiy san'ati o'rganib kelinmaydi, chunki uning harbiy istedodi va sarkardalariga bo'lgan talablari bugungi kunda ham muhim bo'lib qolmoqda desak adashmagan bo'lamiz. Albatta uning o'z vatani ozodligini ta'minlash maqsadida qo'shni davlatlar bilan olib borogan oqilona siyosati va jang maydonini chuqur o'rganib chiqishdagi istedodi harbiylarimiz tomonidan o'rganib kelinmoqda.

Yuqorida qayd qilingan fikrlarni jamlagan holda buyuk ajdodimiz merosida vatanparvarlik, o'z vatanini tashqi dushmanlardan ximoya qilish va sarkardalik faoliyati shuni ko'rsatmoqdaki, hozirgi kunda ham aholi, xususan, yoshlar orasida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilishi muhim ekanligi ravshanlashadi.